

<https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/2ad10924-cfd3-42ec-a8cb-7efc0110f268/download>

6. Віткаускас Д., Діков Г. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини: посібник для юристів. Київ: Pronto Print, 2018. 190 с. Режим доступу: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/06/spravedlyviy-sud-ECHR_UKR.pdf

7. Світлана Науменко проти України : рішення ЄСПЛ від 09 лист. 2004 р., заява № 41984/98. Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-67357>

8. Фрідлендер проти Франції : рішення ЄСПЛ від 27 черв. 2000 р., заява № 30979/96. Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58762>.

Степанова Ганна Миколаївна

професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права та
психології НАВС,

кандидат юридичних наук, доцент

Федотенко Андрій Валерійович

старший викладач кафедри кримінальної
юстиції навчально-наукового інституту права
та психології НАВС,

кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС БЕЗПЕКИ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ

Запровадження воєнного стану в Україні відповідно до Указу Президента № 64/2022 [3] стало правовою точкою відліку для комплексної трансформації механізмів функціонування органів державної влади, зокрема судової. Воєнний стан, будучи відповіддю держави на збройну агресію, не може призвести до руйнування правової системи чи відступу від фундаментальних принципів правосуддя. Конституція України гарантує кожному право на судовий захист (ст. 55) та визначає, що окремі права і свободи можуть бути тимчасово обмежені лише за умов воєнного чи надзвичайного стану (ст. 64) [1], але при цьому не дозволяє звужувати зміст і обсяг конституційних гарантій поза межами необхідності.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2] закріплює непорушну норму: «правосуддя здійснюється виключно судами, створеними відповідно до Конституції України» (ст. 26). Ця конструкція виключає можливість утворення спеціальних або надзвичайних судів, що в історичній перспективі нерідко ставало інструментом репресій. Таким чином, правосуддя в умовах війни в Україні зберігає свою інституційну модель і базові принципи, хоча й адаптує свої механізми до загрозливих умов.

Одним з ключових викликів для судової влади стала проблема фізичної недоступності судів через бойові дії, руйнування інфраструктури та окупацію територій. З огляду на це необхідним стало використання механізму зміни територіальної підсудності.

Як слушно зазначають В. Коверзнев та О. Шеремет, «у багатьох регіонах фактичне блокування роботи судів спричинило потребу передавати справи до інших областей» [5, с.26]. Науковці підкреслюють, що така вимушена практика водночас стала «єдиним реальним способом забезпечити громадянам доступ до судочинства», але вона «істотно підвищила навантаження на ті суди, які приймали додаткові категорії справ» [5, с. 27]. Додаткове навантаження, за їхніх спостережень, загострило питання дотримання розумних строків та рівномірного розподілу судового навантаження.

Не менш важливою складовою особливого режиму правосуддя стало впровадження технологічних інструментів, які дозволили зберегти процесуальну безперервність.

У статті А. Завидняк наголошено, що «електронне правосуддя стало основою доступності судових процедур у період воєнного стану» [4, с. 221]. За її висновком, саме можливість дистанційних засідань, електронного документообігу та подання процесуальних документів у цифровій формі «забезпечила стабільність адміністративного судочинства в ситуаціях, коли фізичний доступ до суду був обмежений або неможливий». Однак авторка акцентує і на ризиках: частина судів була змушена відключати електронні системи з міркувань безпеки, що створювало перешкоди у звичному процесі документообігу. Це, у свою чергу, вимагало тимчасового повернення до паперової моделі, яка, як зазначають Коверзнев і Шеремет, «не узгоджена з чинними процесуальними кодексами та потребує спеціального нормативного регулювання на період дії воєнного стану» [5, с. 28].

У сфері кримінального судочинства воєнний стан загострив питання забезпечення прав сторін, оскільки саме в цій галузі найчастіше застосовуються заходи, що обмежують права людини: затримання, тримання під вартою, обшук, вилучення документів, тимчасовий доступ до речей і документів тощо. Зростання кількості кримінальних проваджень щодо колабораціонізму, пособництва агресору, незаконного поводження зі зброєю, воєнних злочинів, збільшило навантаження на суди. У цих умовах особливо важливим є забезпечення права на захист. У численних наукових роботах українські правники звертають увагу, що навіть під час війни не можна допустити формального підходу до участі захисника, до забезпечення конфіденційності спілкування з підозрюваним чи обвинуваченим, а також до повноцінного ознайомлення з матеріалами справи.

Однією з провідних засад, що визначають баланс між захистом держави та свободами громадян, є принцип пропорційності.

П. Синицин і Р. Васільогло переконливо стверджують, що «критерії пропорційності – придатність, необхідність і співмірність – стають основними для оцінки будь-якого обмеження прав у період воєнного стану» [7, с. 138]. Вони підкреслюють, що обмеження можуть бути законними лише тоді, коли вони «спрямовані на досягнення легітимної мети, відповідають їй за своїм змістом та не перевищують меж, визначених суспільною необхідністю» [там само]. Тому, наприклад, дистанційний формат участі обвинуваченого в суді може бути

правомірним, але лише за умови, що він не позбавляє його можливості реалізувати захисні права.

Не менш вагомим аспектом є питання свободи вираження поглядів та інформаційної безпеки. Під час війни державні органи фіксують значну кількість випадків поширення матеріалів, які можуть бути використані ворогом або завдавати шкоди обороноздатності. Як наголошує А. Славко, «судова влада повинна застосовувати диференційований підхід до кваліфікації таких дій і враховувати не лише зміст висловлювання, але й мотиви особи, контекст ситуації та можливі наслідки» [8]. Науковиця підкреслює, що надмірна криміналізація висловлювань може перетворити правосуддя на інструмент тиску, тому завдання судів – забезпечити, щоб межі свободи слова визначалися об'єктивними ризиками, а не політичними чинниками.

Окремо слід зупинитися на трансформації внутрішньої організації роботи судів. Зміна територіальної підсудності, перерозподіл справ, перехід на змішаний формат документообігу, залучення додаткових суддів для частини проваджень – усе це створило нову модель управління судовим навантаженням.

Дослідження Н. Рогатинської та В. Русняк фіксує, що «в умовах воєнного стану значно зросла роль адміністративних рішень голів судів та Ради суддів щодо оптимізації судового навантаження та організації засідань із забезпеченням безпеки учасників» [6, с. 155]. Авторки підкреслюють, що фактично сформувався «адаптивний режим роботи судів», який дозволив уникнути блокування судової системи навіть у найскладніші періоди.

Водночас питання безпеки учасників процесу, зокрема свідків та потерпілих, набули нового змісту. Під час воєнних дій багато свідків перебувають у зоні бойових дій, за кордоном або не можуть брати участь у засіданнях через загрозу життю. Тому суди дедалі частіше використовують відеодопити, засекречують частину даних про учасників, організують особливі умови доступу до приміщень. Це формує нові стандарти кримінального процесу, які в майбутньому можуть бути закріплені на рівні законодавства.

Український досвід функціонування правосуддя у період війни свідчить про здатність судової влади забезпечувати ефективний і водночас правозахисний формат роботи. При цьому сформувався комплекс фактичних практик, які можуть бути враховані в майбутньому при реформуванні процесуального законодавства: більш чітке регулювання дистанційних форм, уніфікація правил зміненої підсудності, запровадження спеціальних норм щодо документування судових процедур у надзвичайних умовах, розроблення протоколів кібербезпеки.

Таким чином, баланс між безпекою та правами людини в умовах воєнного стану є не теоретичною конструкцією, а практичним механізмом, що забезпечує стабільність правової системи України. Його реалізація визначається поєднанням організаційної гнучкості, технологічних рішень та непорушності базових правових принципів. Саме такий підхід дозволяє Україні зберегти правовий порядок навіть в умовах масштабної збройної агресії.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022>
4. Завидняк А. В. Доступ до адміністративного правосуддя в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 1. С. 218–223. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/43.pdf>
5. Коверзнев В. О., Шеремет О. С. Проблеми судового захисту прав осіб в умовах воєнного стану. Економіка та право. 2022. № 2. С. 25–30. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economiclaw/article/download/5904/5240/11643>
6. Рогатинська Н., Русняк В. Особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми правознавства. 2025. № 1. С. 152–158. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/2067>
7. Синицин П., Васільогло Р. Роль принципу пропорційності під час обмеження конституційних прав і свобод в Україні. Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. 2025. № 87(4). С. 136–140. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/325330>
8. Славко А. С. Свобода вираження поглядів за умови дії режиму воєнного стану. Журнал Прикарпатського університету. Серія: Право. 2023. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/13627>

Ткач Андрій Володимирович
прокурор Печерської окружної
прокуратури м. Києва, кандидат
юридичних наук, доцент

ДИСТАНЦІЙНА УЧАСТЬ СТОРІН КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Триваюча збройна агресія рф проти нашої держави спонукає до пошуку нових форм і методів проведення судового розгляду, які б дозволяли учасникам реалізовувати свої права та обов'язки в повній мірі. Постійні загрози повітряних нападів, порушення транспортного сполучення внаслідок атак агресора на цивільні об'єкти часто слугують підставою для неприбуття учасників в судові засідання, що негативно впливає на розумність строків судового розгляду. З метою виправлення вказаної негативної тенденції 23 лютого 2024 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи», за змістом якого внесено зміни до ст. 336 КПК України та на законодавчому рівні закріплено можливість учасників кримінального провадження брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, зокрема і поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів [1, 2].